

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ*
Историјски институт
Београд

УРБАРИЈАЛНА РЕГУЛАЦИЈА СЕНТ ТОМАША 1771. ГОДИНЕ**

Апстракт: Становници Потиског дистрикта, формираног након развојачења Потиске војне границе, добили су 1751. године, Привилегијом царице Марије Терезије, повлашћен статус у односу на кметове на жупанијским и спахијским добрима, поставши подложници угарске круне. На територији дистрикта задржани су земљишни односи који су владали у време постојања Војне границе а који су омогућавали становништву да у оквиру атара свог насеља обрађује онолико земље колико је потребно. У склопу урбаријалне регулације Бачке, комисије за конскрипцију су 1771. године посетиле и насеља у Потиском дистрикту. У раду саопштавамо одговоре становника Сент Томаша (данашњег Србобрана) на девет питања која су постављана том приликом. Њихов садржај представља опис сеоског атара и земље која га је чинила, као и обавеза становништва.

Кључне речи: Сент Томаш, Србобран, урбар, Потиски коморски дистрикт, Бачка, 18. век, Хабзбуршка монархија, Србија, Војводина.

Сент Томаш, данашњи Србобран, заједно са четрнаест насеља развојачене Потиске војне границе, 1751. године је ушао у оквире новоформираног Привилегованог Потиског коморског дистрикта.¹ За разлику

* gordana.garic.petrovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Седиште Дистрикта се налазило у Старом Бечеју а његова територија је првобитно обухватала четрнаест насеља (Стари Бечеј, Сенту, Стару Кањижу, Мартонош, Острово-Аду, Мол, Петрово Село, Сентомаш, Турију, Фелдвар, Чуруг, Госпођинце,

од становника осталих насеља у Бачкој, чији су подложнички положај према различитим феудалним господарима регулисали урбари, повлашћен положај становника Потиског дистрикта, па и Сент Томаша, био је одређен посебном Привилегијом коју је 1751. донела царица Марија Терезија.²

Незадовољство које је међу српским живљем изазвало развоја-чење Потиско-поморишке границе и њена инкорпорација у угарски жупанијски систем, покренуло је талас миграција усмерених ка Банату и Русији. Да би спречила већи одлив становништва и депопулацију територија расформиране Војне границе, царица је објављивањем двадесет тачака оформила на територији Бачке област са посебним статусом. Тиме су становници бачког дела Потисја као подложници угарске круне, чији је властелин био сам владар, добили повлашћен статус у односу на кметове на жупанијским и спахијским добрима.³ За њих су важиле одредбе Привилегије, док су у остатку Бачке 1767. године Угарским урбаром фиксирана властелинска давања (работе, десетина и новчана давања).⁴

У Потиском дистрикту су задржани земљишни односи који су владали у време постојања Војне границе а који су омогућавали становницима да у овину атара свог насеља обрађују онолико земље колико им је

Стари и Нови Ковиљ) да би 1769. године била смањена издвајањем Чуруга, Госпођинаца, Старог и Новог Ковиља, који су прикључени Шајкашком батаљону.

² Латински текст Привилегије објављен је у: С. Гавриловић, И. Јакшић, *Грађа за привредну и друштвену историју Бачке у XVIII веку*, Београд 1986, 18–24. Текст на српском је објављен у: С. Гавриловић, *Привилегија Потиског дистрикта из 1751. године*, Зборник МС за историју 7 (1973) 119–123. Уз ову Привилегију објављена је и Привилегија донета 1800. и то у: В. Гавриловић, *Трећа (последња) привилегија Потиског дистрикта (1800)*, Зборник МС за историју 63–64 (2001) 211–220.

³ О Потиском дистрикту више: В. Гавриловић, *Потиски крунски дистрикт : (1751–1848)*, Настава историје 7/13 (2001) 7–13.

⁴ Приходи сакупљани од опорезованог дела становништва коришћени су за издржавање војске (контрибуција), жупаније (доместика) и самог насеља (експенза комунија). Захваљујући Привилегији, становници Дистрикта плаћали су уместо десетка и деветка осмину, али не и од кукуруза, лука, сирка, лана, кудеље и купуса. Ова натурална давања су плаћали у паушалу изузев у време ратних година, када су их давали у натури. Као откуп од работа, плаћали су само половину од државног пореза по глави, те уместо 3 форинте давали само 1 форинту и 30 крајцара. У пракси Дистрикт је од Коморе преузео у закуп властелинска давања а износ и начин плаћања је уговоран сваких 25 година. Дистриктуални магистрат је потом разрезивао договорени износ на насеља, чија их је управа даље распоређивала по становницима. А. Хегедиш, *Аграрни односи у Потиском дистрикту : (1751–1848)*, Зборник МС за историју 45 (1992) 47–48.

потребно. Регулисање ових односа започели су инжењери Коморе премеравањем и комасацијом зељишта које је наишло на велики отпор међу становништвом. Један од основних циљева ове регулације је био прелазак на тропољни систем уместо двопољног, чиме би се омогућило коришћење две трећине плодне земље.⁵

У склопу урбаријалне регулације Бачке, која је претходила увођењу новог урбара, вршена је и класификација земљишта. Њу су вршили комисија за конскрипцију и краљевски комесари, заједно са жупанијским комисијама. Класификациона комисија Бачке жупаније је завршила свој посао у јуну 1771. године.⁶

Начин на који је коришћена земља, које су културе гајене, како су регулисана давања, као и свакодневни проблеми са којима се сусретало становништво, у приличној мери осветљавају документи који су настали током рада поменутих комисија.⁷ Овом приликом приређујемо одговоре на девет питања постављених становницима Сент Томаша (Србобрана) из којих сазнајемо да становници Сент Томаша нису давали работе. Уместо натуралних терета давали су за сваки крст пшенице по 5 новаца, исто толико за свако јагње, за јутро проса форинту а за сваку кошницу 7 крајцара. Земља у атару насеља је била средње плодна. За сетву једног јутра орања било је потребно четири пожунске мере семена.

⁵ А. Хегедиш, *Аграрни односи*, 40.

⁶ Ј. Рамач, *Прилог проучавању урбарске регулације у Бачкој 1770. године – одговори на девет питања*, Истраживања 21 (Нови Сад 2010) 134. Чиновници који су сарађивали на регулацији звали су се *exequentes magistratuales, conscriptores* и *iudices*. Њихов задатак је био да напишу одговоре сељака на девет питања (*Examen ad novem puncta interrogatoria*), напишу сва сесионална и квази сесионална земљишта (*Conscriptio fundorum sessionalium et titulo sessionalium possessorum*), напишу крчевинске оранице и ливаде (*Conscriptio extirpaturarum*), напишу све винограде (*Conscriptio vinearum*), уведу пожунски меру (*Inductio mensurae posoniensis*) и јавно огласе све оно што је забрањено (*Promulgatio punctorum generalium prohibitorum*). Ови пописи су предавани краљевском комесару, који је са жупанијским комисијама одређивао класу земље за свако поједино насеље и сходно томе величину сесије, што је представљало основ за све јавне и приватне дажбине. За свако поједино место састављан је екстракт са образложењем, који је слат на одобрење Угарском намесничком већу и краљу. Ј. Bösendorfer, *Аграрни односи у Славонији*, Zagreb 1950, 82–84.

⁷ До сада је објављено више њих: I. Udvari, *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai magyarországi délszláv népek nyelvén II.*, Nyíregyháza 2003; Ј. Рамач, *Прилог историји Футошког властелинства 60-70-их година XVIII века*, Истраживања 15 (2004) 135–153; Исти, *Прилог проучавању урбарске регулације*, 133–166.

У појединим деловима атара недостајало је воде због висине терена. Током кишних година било је довољно траве за косидбу и испашу, док се стално осећао недостатак дрва. Баре које су се налазиле у оквиру атара служиле су за појење стоке и натапање кудеље.

Документ се чува у Архиву Војводине у фонду Бачко-бодрошка жупанија под сигнатуром 1771/1171. Састављен је на српском и латинском језику. Иза питања на српском језику, која су писана за те потребе прилагођеним латиничним писмом (ss – ш, х – ж, cs – ч, ly – љ, пу – њ, гу – ђ, ту – ћ, β – с), следе одговори писани у два ступца. Са леве стране су на српском а са десне на латинском језику. На крају документа се налазе имена шест угледних становника Сент Томаша уз које су исписани крстови, а потом својеручни потписи два члана комисије и њихови печати. Приликом приређивања нисмо вршили измене изузев разрешења неколико скраћеница које су дате у угластим заградама.

* * *

Novem Urbarialis Examinis Puncta et Responsa Districtualis Possessionis
Tybiscana Sent: Tomas, die 8va Martis 1771 excerpta

1mo Imali za sada kakva spainska uredba /:Urbarium:/ za radi datie iliti duxnosti Podajnicke; i od kojega vrimenta?

2do Gdi pak za sada nikakove uredbe nie megyu podloxnikom i spajom, dohotke gospodske zaktievajuli se po pogodbi, iliti contractu, ili po primlyenom obicsaju? Od kojega pak vrimenta primlyen ovaj obicsaj, ili pogodba svoj pocsetak imade, i primlyen jest? Nili su pria sadassnye pogodbe druga urigyenya bila, i kakova? I kadaje sadassnyi obicsaj duxnosti pocseo jest?

3^{io} Gdi niti uregyenya /:Urbaria:/ niti se pogodbe nahode, iziŕkivanya spainŕka po sadassnyemu obicsaju u csemu stoje? Kada? i kakvim nacsinom postal jesu?

4to Koja i kakva svako osobito misto dobrocsinstva imade, ili zlocsinstva?

5to Koliko i kakve oratye, i koŕatye zemlye jedan podloxnik cile sessie imade? Koliko pak svako oŕobito oranya jutro possunŕky mirova simena primlya? Na livada pak moxeliŕe otava kositi?

6to Kako svaky podloxnik, i koliko dana, i s kolikom tegletyom marvom do sada kulukuvao jest? Igyenye pak na koluk, i povratyanye jeli primlyeno u koluk ili nie?

7mo Jeli devetak do sada bio, i od kojega vrimenta pocset, i od kakve verŕte davan jest? Je li pak devetak i u oŕtali ove Varmegye spailuczi obicsajan? Stoŕu jost podloxniczi u drugi stvari gospodaru, iliti szpaji priko godine davali? I na vlastito, jeli gospodar zemalyŕky davanya i darove, ili u gotovu novczu, ili u naravŕki sztvary, i kakovaje zaktievao?

8vo Koliko imade u svakome mistu pusti sessia, iliti podloxniczka mista? Od kojega vrimenta? Kroz koj uzrok, i tko takva uxiva?

9no Pribivaoczzi jeŕbuli slobodnoga odlaza? ili su vikoviti podloxniczi?

Ad 1^{mum} Urbarie kod nas do sada ni su bili.

Ad 1^{mum} Urbarium apud nos hactenus non fuit.

Ad 2^{dum} Misto ovo od svojega naselenya, koje prie 70 godina pocseto jest, sa oruxiem sluxilo, od 20 godina pak po Privilegij se obdrxava.

Ad 2^{dum} Locus hic cum primordio suae impopula[tionis] ante 70 circiter annos captae Militaribus obsequiis Regiae Matti serviebat; ab annis vero 20 ex Militari Provincialis effectus Privilegii speciali gaudet.

Ad 3^{tum} Ovo misto platya godissnyu arendu
1227 f. 40 d.
Za mehanu i kašapnicu na godinu
483 f.
1710 f. 40 d.

Ad 3^{tum} Titulo anno Arende solvit hic locus
1227 f. 40 d.
Pro Eucillo et Macello annui
483f.
1710 f. 40 d.

Ad 4^{tum} Za dobrocsinstva imade zemlye oratye sridno rodne navlastito od Zsita; ali od polak hatara po zaradi visine zemlye falinye vode slabo plodne; U dvi strana, koje so ssest, i so osmerom marvom orati se moraju. Na livada u kissoviti godina trave za dosta i marve ugodne rodi; Susse pak vrimenta i passa oskudna jest; Iz toga samo jedan put se kose, budutyi posle prve kositbe nova trava od zsestine szuncza i povisine zemlye jedva marvi za passu moxe biti; i tako jednako gnojiti se moraju. Uz bare u hataru stojetyi marveni napoj, i kudelye toplenye imamo, sussne pak vrimenta duboki bunare kopati moramo. Zlocsinstva pak jesu.

Ad 4^{tum} Inter beneficia habet terras arabiles fertilitatis mediocris, signanter tritici. In dimidietate nihilominus propter elevatiorem situm, et aqua defectum steriliores. In duabus calcaturis, opera etiam 6. et 8. iugalium cultivabiles. In pratis annis humidioribus gramen sat copiosum, et pecoribus saginandis aptum producitur. Siccioribus vero etiam pascuum insufficiens est. Unde semel duntaxat falcabilia; Cum gramen post faculturam primam per solis aestam, et situm elevatiorem exuratur. Ideo continua fimatione egent. In adjacente palude pecora potamus et canabes maceramus. Tempore vero siccitatis profundos fontes erigere cogimur. Maleficia autem sunt.

Ako stogod zadobiti otyemo, ranu za prodaj na daleko nositi, ili marvu prodati moramo.

Drva za radi vatre, i gragyu za kutye, takogyer trřku izdaleka za gotove novcze dobivamo. I tako slamom, koja nama od marvene rane zaořtaje, zaradi vatre se uxivamo.

Na vodenicze pak na 4. i na 6. milye zemlye ityi moramo.

Ad 5^{tum} Budutyi za sessione neznamo; Zemlye oratye, i kořatye po vladanyu zitelyi se dile. Jedno ovdassnyi oranya jutro 4. possunski mirova simena potribuje. Otava pak po ozgor recseni uzroczi kositi ne moxe.

Ad 6^{tum} Do kraj Privilegij rabota ne dajemo.

Ad 7^{mum} Posle reinkorporacije prvu godinu od zsita, jecsma, zobi ořmiczu u znu, drugu godinu u slami ořmi krřt dali jesmo; ostali pak godina do sada svaki krřt u rodni godina po 5. novacza, u ořkudni pak po 9. i 10. novacza odkuplivamo. Za jutro proje 1. ftū. Za jagnye 5. novacza, za svaku kossniczu 7. krajczara platyamo. Za sitne pak ostale vrste po kraj Privilegij niti platimo, niti koje druge darove davamo.

Si quid prosperare volumus, fruges pro distractione procul venere, vel pecora distrahere necessitamur.

Ligna tam focalia quam aedilia uti et arundinem ex remoto aere parato comparamus. Unde stramine quod a pecorum hyematione superest pro foco utimur.

Molarum vero usum ad 4. et 6. miliaria habemus.

Ad 5^{tum} Constitutione sessionate cum non constet. Terra et prata ad vires incolarum asignatur. In iugerum hic arari solitum 4. Mett. Poson. seminis insementum. Cordum ex superius recensitis causis falcari nequit.

Ad 6^{tum} Vigore Privilegii rabotas non praestamus.

Ad 7^{mum} Anno primo post reinkorporationem ex tritico, hordeo, avena, octavam in grano, altero anno in stramine crucem octavam dedimus; reliquis annis usque presens, singulam crucem 5. denariis fertilioribus annis 5. denariis, sterilibus vero annis 9. et 10. denariis redimimus. Pro iugero milii fnūm 1. pro agnello 5. d. alveari xrōs 7. parato solvimus. A praestatione reliquarum terrae crescentiarum aut donariorum vigore Privilegii immunitamur.

Гордана Гарић Петровић

Ad 8um Zapustiti mista ne ima.

Ad 8um Deserta sessiones non sunt.

Ad 9um Slobodnoga odlaza jesmo.

Ad 9um Liberae migrationis sumus.

+ Roman Szivacsy

+ Theodosko Tutor

+ Petar Szarcsev

+ Voja Mes...

+ Pantelia Nedelkov

+ Marko Plazckin

Has ad Novem Puncta Urbarialia Examinis per Supranominatos Colonos in Praesentia comfinium districtualis Cis Tybiscanae Possessionis Szent Tomas Incolarum elicitas esse fassiones in fidem subscripti testamur. In Poss. Szent Tomus Die 8va Martii 771

Ladislaus Lipkay I[ncliti] Co[m]it[at]us Bacsiensis V[ice] Judlium
Antonius Berenyi Ejusdem I[ncliti] Co[m]it[at]us Iurassor

Gordana Garić Petrović

THE 1771 LAND SURVEY OF SENT TOMAŠ

Summary

Sent Tomaš, present-day Srbobran, along with thirteen settlements of demobilized Tisa military border, became one of the settlements of the District of Potisje formed in 1751.

Unlike residents of other settlements in Bačka, whose feudal obligations were defined in urbariums (peasant regulations), the residents of the District of Potisje enjoyed privileged status granted by Empress Maria Theresa in 1751.

In this paper, the responses of Sent Tomaš community on nine questions asked during the land survey of Bačka are presented. They include description of area of the settlement, its arable land and various obligation of the population. The residents of Sent Thomaš had no labor obligations. However, they had to pay taxes on wheat, lambs, millet and hives. The arable land in the village was medium fertile. Some of the higher land lacked water. During rainy years, there was enough grass to mow and graze, while wood was always deficient. Ponds that were located in the area of Sent Tomaš were used for watering livestock and hemp.

Keywords: Sentomaš, Srbobran, Urbarium, District of Potisje, Bačka, 18th century, Habsburg Monarchy, Serbia, Vojvodina.

Чланак примљен: 07. 05. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.